

¹⁷ Мочерний С. Синергетичний підхід в економічному дослідженні / С. Мочерний // Економіка України. – 2001. – № 5. – С. 44–45.

¹⁸ Взаимодействие государства и гражданского общества в современной России. – М. : Вече, 2008. – 400 с. – С. 146.

¹⁹ Семенюк Е. Роль філософії в інтеграції сучасної науки / Е. Семенюк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – № 636 : Філософські науки. – С. 9–13. – С. 10.

Резюме

Кожушко С. І. Ідеї синергетики і синкретизму в методології трудового права.

Стаття присвячена виявленню проблем загальних закономірностей процесу дослідження, методологічних засад упорядкування часових і просторових структур у складних системах, розкриттю універсальних механізмів самоорганізації і еволюції складних систем – синергетики, як підходу до системи – форми організації правовідносин, що становлять предмет науки трудового права.

Ключові слова: синергетика, синкретизм, методологія, наука трудового права, предмет науки трудового права.

Резюме

Кожушко С. И. Идея синергетики и синкретизма в методологии трудового права.

Статья посвящена выявлению проблем общих закономерностей процесса исследования, методологических основ упорядочения временных и пространственных структур в сложных системах, раскрытию универсальных механизмов самоорганизации и эволюции сложных систем – синергетике, как подхода к системе – формы организации правоотношений, составляющих азы предмета науки трудового права.

Ключевые слова: синергетика, синкретизм, методология, наука трудового права, предмет науки трудового права.

Summary

Kozhushko S. The Ideas Synergy and Syncretism in The Methodologies in Labor Law.

The article is devoted to identifying the problems of the general laws of the research process, the methodological foundations of ordering temporal and spatial patterns in complex systems, disclosure of universal mechanisms of self-organization and evolution of complex systems – synergy, as an approach to the system – legal forms of organization, are the subject matter of science of labor law.

Key words: synergy, syncretism, methodology, science of labor law, the subject matter of science of labor law.

УДК 347.65+347.235

Ю. О. ЛЕГЕЗА

Юлія Олександрівна Легеза, кандидат юридичних наук, доцент, доцент ДВНЗ «Національний гірничий університет»

СПАДКУВАННЯ РЕЧОВИХ ПРАВ НА ЧУЖУ ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ

Нотаріальна практика в Україні свідчить про недосконалість механізмів правового регулювання переходу речових прав та обов'язків на земельну ділянку в порядку спадкування як різновиду універсального правонаступництва. Визначення спадкової маси залишається складним питанням судової та нотаріальної практики. Серед таких об'єктів, що викликають певні труднощі у визначенні підстав та порядку реалізації набуття речових прав, є сукупність правовідносин, пов'язаних зі здійсненням правомочностей володіння, користування та розпорядження земельною ділянкою.

При цьому, незважаючи на очевидні питання доцільності врегулювання проблемних питань нотаріальної та судової практики, вирішення проблем спадкування окремих об'єктів, зокрема речових прав на земельну ділянку, не є предметом ретельної уваги дослідників.

Проблематиці спадкування речових прав на земельні ділянки присвячені окремі праці В. В. Васильченка, Ю. О. Заїки, О. Є. Кухаревої, З. В. Ромовської, І. В. Спасибо-Фатєєвої та інших науковців, внесок яких слід визнати досить вагомим. Утім, хотілося б зазначити, що комплексного дослідження проблем спадкування речових прав на земельну ділянку, визначення поняття зазначеного інституту та історії його становлення у системі континентального права бракує для сучасної юридичної науки в Україні.

З урахуванням наведеного метою даної статті є характеристика правового інституту спадкування речових прав на земельну ділянку для окреслення перспектив його розвитку.

Визначаючи у ст. 1216 Цивільного кодексу України поняття спадкування як «переходу прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців)», законодавець оминув своєю увагою питання визначення поняття спадкової маси (спадщини). Варто підкреслити, що у ст. 1219 Цивільного кодексу України робиться спроба конкретизувати склад спадщини, визначивши перелік

прав та обов'язків, які не входять до нього. Втім, конструкція зазначеної статті є недосконалою. Виходячи з її змісту необхідно говорити, що спадщина складається безпосередньо не з визначеного переліку майна, речей, а з сукупність прав та обов'язків¹.

До переліку об'єктів, що входять до складу спадщини, належать, виходячи зі змісту нормативних положень ст. ст. 1216–1219 Цивільного кодексу України, і речові права на земельну ділянку². Втім, у ст. 1225 Цивільного кодексу України зазначається, що «до спадкоємців житлового будинку, інших будівель та споруд переходить право власності або право користування земельною ділянкою, на якій вони розміщені; до спадкоємців житлового будинку, інших будівель та споруд переходить право власності або право користування земельною ділянкою, яка необхідна для їх обслуговування, якщо інший її розмір не визначений заповітом»³. При цьому таке формулювання особливостей спадкування речових прав на земельну ділянку дає змогу зробити висновок про можливість спадкування прав та обов'язків, що виходять з відносин договору оренди землі як різновиду права користування земельною ділянкою, що вочевидь суперечить ознакам такого роду правовідносин.

У ч. 1 ст. 182 Цивільного кодексу України зазначається необхідність здійснення державної реєстрації прав власності та інших речових прав на нерухоме майно, в тому числі й на земельні ділянки. При цьому законодавець не обмежує переліку прав, що вважаються речовими (ст. 395 Цивільного кодексу України)⁴. Згідно з Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 1 липня 2004 р. визначається, що до переліку речових прав, які підлягають державній реєстрації, входять: 1) право власності на нерухоме майно; 2) правоволодіння; право користування (сервітут); право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис); право забудови земельної ділянки (суперфіцій); право господарського відання; право оперативного управління; право постійного користування та право оренди земельної ділянки; право користування (найму, оренди) будівлею або іншими капітальними спорудами, їх окремими частинами; іпотека; довірче управління майном; 3) інші речові права відповідно до закону; 4) податкова застава, предметом якої є нерухоме майно, та інші обтяження⁵.

Визначаючи порядок набуття права користування чужою земельною ділянкою у порядку реалізації сервітутних, суперфіціарних чи емфітевтних прав, законодавець встановлює як одну із підстав заповіт. Речові права на земельну ділянку з часів Давнього Риму могли входити до складу спадщини. Зокрема, починаючи з I ст. н.е. за преторським правом надавалось право заповідального відказу земельної ділянки, обтяженої сервітутом, узурфруктом чи суперфіцієм⁶. Заповідальний відказ виражався у двох можливих формах: *legata* (легати) та *fideicommiss* (фідеїкоміси)⁷. При цьому за своєю сутністю і легати, і фідеїкоміси не мали суттєвих відмінностей. Різниця полягала у особливому формалізмі проголошення легату, тоді як фідеїкоміси були результатом розвитку та становлення Римської імперії і полягали у спрощеному відношенні до форми їх укладення – для фідеїкомісів допускалася усна форма проголошення в момент смерті спадкодавця. Виконання обов'язків, визначених в такому останньому проханні спадкодавця, спочатку забезпечувалося лише «совістю» спадкоємців; за часів імператора Августа сформувався правовий механізм забезпечення виконання таких правочинів засобами позовного захисту. Втім, сучасне розуміння як форми, так і змісту заповідального відказу певною мірою трансформувалося.

Згідно з вимогами ст.ст. 1237, 1238 Цивільного кодексу України встановлюється, що предметом заповідального відказу може бути передання відказоодержувачеві у власність або за іншим речовим правом майнового права або речі, що входить чи не входить до складу спадщини. В тому числі предметом заповідального відказу може бути речове право, пов'язане з землекористуванням⁸.

Окремої вказівки щодо визначення форми заповідального відказу у Цивільному кодексі України не міститься. У наказі Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5 «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» особливо підкреслюється важливе значення призначення виконавця заповіту, у випадку якщо в останньому є заповідальний відказ (п. 2.9 глави 14 Порядку)⁹. При цьому виконавець заповіту може бути призначений заповідачем за ініціативою спадкоємців, нотаріусом або на підставі рішення суду; крім того, виконавець заповіту може бути не з числа спадкоємців. Для призначення особи виконавцем заповіту вимагається отримання від неї письмової згоди.

Така письмова згода може бути отримана під час посвідчення заповіту, про що робиться відповідний посвідчувальний напис нотаріуса, або вже під час відкриття спадщини та оголошення змісту заповіту спадкоємцям. У разі якщо спадкодавець попередньо у заповіті не визначив виконавця заповіту і спадкоємці не змогли дійти згоди з цього питання, спір повинен вирішуватись у судовому порядку. Виконавець заповіту має право вимагати відшкодування витрат, які були ним зроблені для охорони спадщини, управління нею та виконання заповіту за рахунок спадкового майна та на отримання винагороди за виконання своїх повноважень, визначену заповідачем або спадкоємцями, на підставі попередньої домовленості між ними або у разі спору – в судовому порядку.

Емфітевзис як різновид речового права на чужу земельну ділянку набув особливого значення за часів Середньовіччя і став основою для юридичного обґрунтування феодалної власності сеньйора та васала¹⁰. Однак перші згадки про інститут емфітевзису (як відносин з приводу використання чужої земельної ділянки для сільськогосподарських потреб) пов'язуються з періодом кодифікації Юстиніана. Зокрема, у VII новелі Юстиніана, виданій у 535 р., визначалася заборона встановлення емфітевзису щодо церковних земель¹¹.

Отже, можемо зробити висновок, що в сучасному праворозумінні інституту права на чужу земельну ділянку та порядку їх спадкування також вбачаються певні розбіжності. Передусім варто наголосити, що

колізійні питання у правовому врегулюванні емфітевтних відносин передусім обумовлені недосконалістю власне положень Цивільного та Земельного кодексів України. Зокрема, положення ст. 1225 Цивільного кодексу визначають порядок спадкування права власності на земельну ділянку, не встановлюючи підстав для врегулювання порядку спадкування інших майнових прав, пов'язаних зі здійсненням права землекористування, в тому числі суперфіціарних, емфітевтних та сервітутних прав¹². Крім того, і в Наказі Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5 не визначаються особливості посвідчення правочинів, пов'язаних зі спадкуванням не лише права власності на земельну ділянку, а й інших майнових (речових) прав¹³. Враховуючи це, варто зазначити, що у нотаріальній практиці немає єдиного підходу до визначення переходу права на чужу земельну ділянку у порядку спадкування за заповітом і обов'язок зареєструвати це право перекладається на територіальні утворення Державної агенції земельних ресурсів. Втім, вбачається, що в світлі анонсованої реформи системи державної реєстрації речових прав на нерухоме майно¹⁴ необхідно вдосконалити і процедуру переходу прав на чужу земельну ділянку шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства України.

Зокрема, пропонується ст. 1225 Цивільного кодексу України доповнити частинами 4–6 і викласти її в наступній редакції¹⁵:

«1. Право власності на земельну ділянку переходить до спадкоємців на загальних підставах, із збереженням її цільового призначення.

2. До спадкоємців житлового будинку, інших будівель та споруд переходить право власності або право користування земельною ділянкою, на якій вони розміщені.

3. До спадкоємців житлового будинку, інших будівель та споруд переходить право власності або право користування земельною ділянкою, яка необхідна для їх обслуговування, якщо інший її розмір не визначений заповітом.

4. До спадкоємців переходить право використання чужої земельної ділянки для заняття сільськогосподарською діяльністю (емфітевзис), якщо це передбачено умовами заповіту і не суперечить вимогам чинного законодавства України.

5. До спадкоємців переходить право використання чужої земельної ділянки для забудови, якщо це передбачено заповітом і не суперечить вимогам чинного законодавства України.

6. Сервітутні права використання чужої земельної ділянки переходять за заповітом, якщо це не суперечить вимогам чинного законодавства».

¹ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

² Там само.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 1 липня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 51. – Ст. 553.

⁶ Дождев Д. В. Римское частное право : учеб. для вузов / Д. В. Дождев ; под. общ. ред. акад. РАН, д.ю.н., проф. В. С. Нерсесянца. – 2-е изд., изм. и доп. – М. : Норма, 2011. – С. 467–468.

⁷ Підпригора О. А. Римське право : підруч. / О. А. Підпригора, С. О. Харитонов. – 2-ге вид. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – С. 447.

⁸ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

⁹ Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 17. – Ст. 632.

¹⁰ Дождев Д. В. Вказана праця. – С. 469.

¹¹ Левченко М. В. Церковные имущества V–VII вв. в Восточно-Римской империи / М. В. Левченко // ВВ. – Т. II (XXVII), 1949. – С. 15.

¹² Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

¹³ Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 17. – Ст. 632.

¹⁴ Деякі питання спрощення порядку надання адміністративних послуг у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 березня 2015 р. № 137.

¹⁵ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

Резюме

Легеза Ю. О. Спадкування речових прав на чужу земельну ділянку.

У статті вивчаються питання правового регулювання використання чужої земельної ділянки для сільськогосподарських потреб, для будівництва, а також для реалізації сервітутних прав. Автором надається історико-правова характеристика становлення права на чужі речі. Робиться спроба аналізу особливостей рецепції норм римського приватного права, що регулювало питання спадкування речових прав на чужу земельну ділянку. Зроблено пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства України з питань регламентації порядку спадкування речових прав на чужу земельну ділянку.

Ключові слова: емфітевзис, заповіт, земельний сервітут, римське право, рецепція, спадкування.

Резюме

Легеца Ю. А. Наследование прав на чужой земельный участок.

В статье изучаются вопросы правового регулирования использования чужого земельного участка для сельскохозяйственных нужд, для строительства, а также для реализации сервитутных прав. Автором предоставляется историко-правовая характеристика становления права на чужие вещи. Делается попытка анализа особенностей рецепции норм римского частного права, которое регулировало вопросы наследования прав на чужой земельный участок. Сделаны предложения по совершенствованию действующего законодательства Украины по вопросам регламентации порядка наследования прав на чужой земельный участок.

Ключевые слова: эфитевзис, завещание, земельный сервитут, римское право, рецепция, наследование.

Summary

Legeza Y. Inheritance of land rights.

The article deals with the legal regulation of the use of someone else's land for agricultural purposes, for construction, as well as for the implementation of servitude rights. The author provides historical and legal characteristic of the formation of the right to other people's things. Attempt analyzing the reception of Roman private law rules that regulate the inheritance rights of the opponent's land. The author has made proposals for improving the current legislation of Ukraine concerning the regulation of the order of succession rights to a opponent's land.

Key words: emphyteusis, testament land servitude, Roman law, reception, inheritance.

УДК 340

Г. З. ОГНЕВ'ЮК

Ганна Зіновіївна Огнев'юк, доцент Київського університету права НАН України

**ОБОВ'ЯЗКОВІСТЬ РІШЕННЯ СУДУ ЯК СКЛАДОВА
ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ**

Обов'язковість рішення суду виступає невід'ємним елементом сучасної демократичної держави. Виконання судового рішення є проявом того реального рівня захисту прав свобод та інтересів особи, який може забезпечити держава. Саме тому увага до цього питання прикута як серед науковців, так і серед практиків. Не меншою мірою це питання стосується усіх пересічних громадян, які стикаються з порушеннями своїх прав та потребують їх дієвого захисту.

Обов'язковість судового рішення ставала предметом окремих досліджень як галузевого спрямування, так і загальнотеоретичних, зокрема таких вчених, як В. В. Городовенко, Г. М. Калішенко, В. В. Сердюк, Я. М. Романюк, О. З. Хотинська, Р. В. Ігонін, М. П. Кучерявенко, Е. В. Шевченко. Що стосується принципу правової визначеності, то його дослідженню присвятили свої праці М. І. Козюбра, Ю. І. Матвеева, С. П. Погребняк, Н. В. Варламова, С. В. Шевчук та інші.

Законодавче закріплення обов'язковості судового рішення отримала в Конституції України (ч. 5 ст. 124 – судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України) та відповідних процесуальних кодексах: ст. 115 Господарського процесуального кодексу України; ч. 2 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус судів»; ст. 533 Кримінального процесуального кодексу України; ст. 14 Цивільного процесуального кодексу України. Також був прийнятий спеціальний Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» від 5 червня 2012 р. № 4901-VI. Незважаючи на таку увагу до цього принципу, ситуація з обов'язковістю виконання рішень судів в Україні залишається незадовільною. За даними Української Гельсінської спілки з захисту прав людини в Україні не виконуються 95 % рішень Європейського Суду та близько 70 % рішень національних судів¹. За даними цієї організації найбільша кількість заяв проти України, за яким Європейським Судом у 2013 р. були прийняті рішення по суті, стосуються системної проблеми невиконання (тривалого невиконання рішень національних судів). Цей показник свідчить про актуальність та важливість дослідження названого питання.

Метою даної статті є встановлення взаємозв'язку обов'язковості рішення суду та принципу правової визначеності.

Принцип правової визначеності привертає все більшу увагу вітчизняних вчених, однак його теоретичне підґрунтя становлять переважно праці європейських теоретиків права, які досліджували верховенство права та питання правової визначеності. Це Ф. Гаєк, Р. Дворкін, Г. Харт, Р. Алексі, Б. Таманага. Відтак, у окремих вітчизняних дослідженнях, присвячених вивченню принципу правової визначеності, вже було проаналізовано погляди на визначення змісту принципу правової визначеності, встановлено взаємозв'язок цього принципу з принципом верховенства права. Європейський суд з прав людини у справі «Олсон проти Швеції»